
IVAN IVANJI

POZORIŠNA KOMUNA KAO NOVI VID SAMOUPRAVNE INTEGRACIJE DRUŠTVA

Možda je najteže preći na delo, kada je bilo dosta lepih reči. Možda je najteže ostvariti novu praksu, kada vešto i zadovoljavajuće sročene formulacije najlakše klize sa usana. O samoupravnoj integraciji društva i na polju kulturnih i umetničkih delatnosti, o potrebi šire asocijacije posebnih institucija, koje se time bave, sa radnim organizacijama neposrednih proizvođača, naći ćemo i odgovarajućih zahteva i nedvosmišljenih želja u svim tekstovima na tu temu, počevši od učešća u raznim diskusijama, sve do nacрта odgovarajućih zakona i kongresnih rezolucija. Naći ćemo o tome — bolje rečeno o tim rečima — dosta tragova i u štampi. Međutim, kao što to obično biva — a da li tako uvek baš mora »da biva«? — kada se, pa makar i u skromnim razmerama, takvi novi odnosi počinju da ostvaruju, ne samo da ne postoji dovoljno interesa od strane nekih koji bi trebalo da budu inicijatori, nego se čak određene društvene mere u vidu zakona pojavljuju kao prepreke, koje valja savladati.

Na inicijativu Narodnog pozorišta u Beogradu, marta ove godine, »povodom proslave stogodišnjice Narodnog pozorišta, a u cilju unapređenja pozorišne kulture i približavanja scenske umetnosti radnim ljudima Beograda« — osnovana je Pozorišna komuna — zajednica jednog broja radnih organizacija sa Narodnim pozorištem, kao što se u statutu kaže. Opet po statutu: »Osnovni zadaci i ciljevi Pozorišne komune su: da pozorišnu umetnost približi radnim ljudima, da podstiče njihov interes za aktivnost Narodnog pozorišta i da stvara i razvija kulturne navike; da

uspostavi što neposredniju i što svestraniju saradnju između Narodnog pozorišta i radnih organizacija; da stvara bolje materijalne uslove za delatnost Narodnog pozorišta i da mu na taj način omogućuje da dalje unapređuje i razvija kulturnu funkciju i kulturni uticaj; da organizovanim aktivnostima i posebnim programima stvara pozorišnu publiku i neguje kontinuitet interesovanja za scensku umetnost.« Svakako i to podseća na brojne lepe reči, o kojima smo govorili o uvodnom pasusu. Ali šta se za prvih nekoliko meseci rada dogodilo u praksi?

Pozorišnoj komuni pristupila je do 1. novembra 1968. 41 radna organizacija iz Beograda. (Razgovori o učlanjenju vode se sa još tridesetak.) O učlanjivanju su uvek rešavali samoupravni organi, u preduzećima radnički saveti, u nekim ustanovama saveti radnih zajednica. To znači da su odluke o pristupanju morale da budu i politički pripremljene, jer su mnoge radne organizacije — pa i one koje su odbile da se učlane u Pozorišnu komunu — pre toga izvršile anketiranje radnika ili čak sprovele referendume. U razgovorima o pristupanju Pozorišnoj komuni istaknuta su, pre svega, prava članova, ali isto tako i dublji i dalekosežniji ciljevi ove asocijacije.

Prava članova Pozorišne komune su popusti od 30% do 50% na ulaznicama i to prvenstveno za individualnu kupovinu. (Određeni tip ugovora obezbeđuje svakom radniku učlanjenog preduzeća legitimaciju sa kojom kupuje ulaznice kad hoće, štaviše, pretprodaja za mesec koji nastupa počinje na posebnoj blagajni za članove komune tri dana pre nego što se ulaznice puštaju u promet za ostalu publiku.) Pozorište daje sa repertoara svoje Male scene besplatne predstave bilo na Maloj sceni, bilo u salama preduzeća. Preduzeće ima pravo da — ako blagovremeno postavi zahtev — odredi jednu predstavu po svojoj želji sa repertoara Narodnog pozorišta na dan koji želi. Umetnici Narodnog pozorišta besplatno učestvuju na svečanim i prigodnim programima preduzeća ili kompletno organizuju takve priredbe. Preduzeća uživaju znatan popust na reklamiranju svojih proizvoda u programima i drugim propagandnim publikacijama Narodnog pozorišta i u vitrinama foajea teatra. Preduzeća mogu da traže razgovore i predavanja preko Tribine Pozorišne komune koja je poseban vid pojavljivanja umetnika pred naročito zainteresovanim publikom.

Prema dosadašnjoj, naravno još veoma kratkoj praksi, izgleda da su radni kolektivi posebno zainteresovani za učešće umetnika na prigodnim svečanostima u preduzeću. Predstavnici mnogih preduzeća su u razgovorima istakli da su njihovi radni kolektivi ili sindikalne podružnice svake godine izdvajali veoma znatna sredstva za takve svečanosti povodom Dana republike, Osmog marta, godišnjice preduzeća, oproštaja od

penzionera, odlikovanja i tome slično, da su te priredbe najčešće organizovane na brzinu, da nisu dobijeni dobri umetnici, a da su grupe trećerazrednih umetnika često tražile i dobijale sredstva koja čak i premašuju članarinu u Pozorišnoj komuni.

Sa stanovišta pozorišta i pozorišne umetnosti stvaranje prigodnog programa u preduzeću nesumnjivo predstavlja samo prvi korak, donekle i taktički potez. Pozorišna umetnost mora da ima svoje težište, svoju kotvu u pozorišnoj kući. Meni do danas nije poznat nijedan uspeli eksperiment da se ta, od nekih avangardista prezrena praksa prekine. Cilj je dovesti u pozorište novu publiku. Cilj je, dakle, rušiti barikade — u stvari umišljene barikade — koje u svesti nekih radnika još postoje između njih i teatra. To se postiže ako se umetnik prezentira u okolini na koju je novi gledalac navikao. Ali to će dati željeni rezultat samo onda, ako kreacija umetnika zadovolji radnika toliko da u njemu izazove želju da se sa tim novim svetom sretne nanovo, da sam poseti taj svet. Zbog toga nastup umetnika u fabrici ili fabričkoj sali ne sme da bude shvaćen kao »tezga«, koja sada ne ide direktno u lični džep umetnika, nego, umesto toga, u fond njegove kuće, nego kao odgovorni umetnički nastup.

Dosadašnja iskustva su dobra. Priredba održana u fabrici Mašina i traktora u Novom Beogradu, na primer, u krajnje nepogodno vreme (odmah posle radnog vremena u 14.30) i u veoma lošoj sali, u kojoj se pre toga pušilo, bez klavira, sa neugodnim stolicama za posetioce, bez garderobe za umetnike, oduševila je ne samo publiku, nego i umetnike koji su došli sa izvesnom skepsom i, tako reći, između dve probe. Zanimljivo je da je po snazi aplauza Habanera iz opere »Karmen« u interpretaciji Đurđevke Čakarević (uz pratnju harmonike!) imala isti uspeh kao na primer ciganske pesme Vojislava Kostića, koje je pevao trio »Idu dani.

Taj trio »Idu dani« je, uostalom, veoma pogodan primer koji ilustruje kako pozorišne potrebe stvaraju i nove potrebe publike — i obrnuto. Vojislav Kostić je zamoljen da napiše muziku na neke stihove Aleksandra Popovića, a tri člana hora Opere Narodnog pozorišta da ih otpevaju, kada je reditelj »Jelene Četković« Aleksandra Popovića Bora Grigorović tražio čisto *rediteljsko* rešenje za neke prelaze u postavci toga komada. U prvom trenutku to je, dakle, za sve učesnike bila samo jedna od logičnih poštapalica na stvaranju jedne predstave. Frenetični aplauz na koji su te pesme naišle, stvorili su od tri pevača trio »Idu dani« i inspirisale Kostića da na odgovarajuće tekstove komponuje čitav jedan repertoar, koji danas uživa ogromnu popularnost. Na donekle sličan način je jedna organizacija koja je, u neku ruku, preteča Pozorišne komune — pokret *Volkstühne* u Nemačkoj — na saradnji iz-

među prvih radničkih organizacija i tadašnjih naprednih pozorišnih umetnika rodila naturalizam u nemačkoj drami i posebno »Tkače« Gerharta Hauptmana. To, naravno, ne znači da ljudi koji danas rade u Pozorišnoj komuni treba *namereno da izmišljaju* nove pravce i žanrove. Takvi pokušaji su uvek propadali, ako su počeli deklaracijama ili programima, a ne umetnički sazrelim delima. Ali, naravno, ne može ni da se isključi da će određene akcije roditi i određene repertoarske, pa čak i stvaralačke poteze.

Pozorišna komuna ima Upravni odbor izabran na skupštini Pozorišne komune, koja se održava jedanput godišnje. U sadašnjem Upravnom odboru nalazi se niz generalnih direktora i drugih predstavnika beogradske privrede, sindikata, potpredsednik Privredne komore grada, generalni direktori Beogradske udružene banke i Jugoslovenske investicione banke, predsednik Turističkog saveza Beograda i drugi. Funkcije koje članovi inače imaju, govore same po sebi o tome ko se ovde zainteresovao za život i rad pozorišta. Pozorišna komuna i njen Upravni odbor rade na osnovu Statuta Pozorišne komune, koji je i Narodno pozorište prihvatilo pristupajući Pozorišnoj komuni, zapravo, davši inicijativu da se ona osnuje. Međutim, to svakako još nije dovoljno. Neminovno je da se i Statut pozorišta promeni, odnosno da u njega uđu odredbe koje se odnose na Pozorišnu komunu.

Nacrt rezolucije VI kongresa SKS »Zadaci saveza komunista u razvoju kulture« sadrži i ovaj pasus: »Samoupravljanje je osnova i oblik integrisanja kulture, nauke i obrazovanja sa ukupnim društvenim radom. Samoupravni položaj podrazumeva ne samo pravo kultrnog, naučnog i prosvetnog radnika da odlučuje o uslovima i rezultatima svoga rada, nego i *pravo neposrednih proizvođača da učestvuju u usmeravanju dela viška rada koji se koristi za kulturu, nauku i obrazovanje.*« (Podvukao J. J.) U nacrtu Zakona o upravljanju ustanovama u oblasti kulture ista misao dolazi do izražaja — po mom mišljenju daleko stidljivije i neodređenije — u članovima koji se odnose na izbor saveta odnosno umetničkih i stručnih veća. Tu se govori i o tome da u savetu mogu da budu i »članovi koje kao predstavnike društvene zajednice delegiraju zainteresovane ustanove i druge organizacije i zainteresovani građani« ali se ne kaže uopšte *ko utvrđuje koje su to zainteresovane ustanove i koji građani i na koji način imaju prava da se zainteresuju za koje stvari.* Potpuno nedostaje upućivanje na mogućnost stvaranja novih asocijacija između umetničkih ustanova i privrednih preduzeća, jedne društvene integracije koja prelazi preko granica između kulture i umetnosti i privrede. U praksi se takve granice davno ruše.

Govorim o tome u kontekstu sa Pozorišnom komunom, jer ona nastaje iz prakse, a čak i novi

nacrt zakona ne vodi računa o toj praksi. Ukoliko, naime, dođe do stvaranja zajednica kao što je u Beogradu Pozorišna komuna, logično je da one treba da imaju snažan uticaj i na savet pozorišta, a preko njega i na celokupni rad i politiku teatra. (Vidi opet citat iz Nacrta kongresne rezolucije, to bi bilo ono pravo neposrednih proizvođača da učestvuju u usmeravanju dela viška rada...) U Beogradu je na predlog Narodnog pozorišta Gradska skupština, doduše, već i sada imenovala jednog (od 39) članova Pozorišnog saveta iz redova Pozorišne komune. Ali to je svakako nedovoljno. Odredbe o tome moraće ući i u statute institucija koje, kao Narodno pozorište, shvataju zahtev vremena, ali i u zakon.

Međutim, već i sadašnji statut i ugovori Narodnog pozorišta sa članovima Pozorišne komune daju prava koja se na prvi pogled čak i ne primećuju. Jedan član ugovora kaže da je Narodno pozorište dužno da »Stavi u određeni dan na repertoar predstavu koju preduzeće traži, ako je zahtev podnesen do 10-og u mesecu za naredni mesec i ako se tražena predstava nalazi na redovnom repertoaru Pozorišta.« Uzmimo kao primer jednu malo preteranu pretpostavku. Novembra ove godine proslava stogodišnjice Narodnog pozorišta počinje premijerom »Podvale« Milovana Glišića. Pretpostavimo da samo trideset radnih organizacija postavi zahtev da vidi upravo »Podvalu« od januara do kraja maja 1969. godine, a drama za to vreme ima veliku salu pozorišta nešto preko osamdeset puta (jer u ostale dane nastupaju balet i opera). U tom slučaju bi skoro svaka druga predstava drame trebalo da bude »Podvala« i time bi polugodišnji repertoar bio postavljen naglavce. U Narodnom pozorištu se smatra da postoji samo jedna mogućnost da se suprotstavi eventualnom takvom raspoloženju. Naime, da, na primer, Mija Aleksić, kao jedan od protagonista »Podvale« i veoma omiljen kod publike, lično ode među radnike i kaže: »Dođite da me vidite i kao Sirana« — i da prosto ubedi ljude da je repertoar valjan, ako je raznovrstan. U tom slučaju svakako dolazi do jednog novog odnosa između pozorišta i publike. I to neminovno mora da ima uticaja i na celokupnu repertoarsku politiku. Takvi odnosi će radati određene teškoće, zapravo, neće ih radati, nego će ih dovesti na videlo. Jer ako postoji određeno opadanje pozorišne publike (koje Narodno pozorište još relativno najmanje oseća, iako donekle pogađa i njega), to opadanje je rezultat i repertoarskih nesporazuma, samo što uprave i drugi organi upravljanja u pozorištima toga nisu svesni — ili ne žele da budu svesni.

Kako zaista reaguje radnička publika i inače je prilično neispitani teren. U nedostatku naučnih i širih analiza moguće su samo pretpostavke. Narodno pozorište je, na primer, za člana Pozorišne komune — Gradsko saobraćajno preduzeće

— priredilo predstavu »Živog leša« Lava Tolstoja. Gradsko saobraćajno ima oko 5.500 radnika od kojih samo 109 sa visokom i višom školskom spremom, a preko 4.000 kvalifikovanih radnika i preko 500 nekvalifikovanih. Na žalost ne znamo kakav je bio sastav publike (oko 900 posetilaca) na toj predstavi, koja je pripremljena posebnim člankom u listu Gradskog saobraćajnog, a posle koje je u biblioteci preduzeća održan susret i razgovor sa rediteljem predstave dr Hugom Klajnom i glumcima Oliverom Marković i Jovanom Milićevićem. Zapaženo je da je publika reagovala odlično. Ako je možda nešto temperamentnije »navijala« za svoje ljubimce, nego što se to čini u proseku, to se ipak može tumačiti i kao dokaz više da je događaje na sceni pratila sa interesovanjem. Zanimljivo je da je u diskusiji održanoj tri dana posle predstave jedan metalostrugar ispričao istinitu anegdodu, da je dan posle predstave jedan vozač autobusa, koji se napio, izjavio: »Pusti me, propadam kao Feđa Protasov«, a komentar uz to: »Samo što mu je žao što nema Maše.« Uzvik: »Propadam ko Feđa Protasov!« otada je uzrečica u beogradskom Gradskom saobraćajnom. Ja to shvatam kao veliki argument i u prilog Pozorišne komune i u prilog pozorišta uopšte. U istoj diskusiji jedan radnik je rekao: »Razumeo sam 90% od komada.« A koji prosečni gledalac razume više? Doduše, koji snob će priznati da ne razume više?

Ako posmatramo listu od 41 do sada učlanjene radne organizacije, nameće se i jedan neprijatan zaključak, struktura učlanjenih zasada nikoga ne može da zadovolji. Među članovima ima 18 trgovinskih i spoljnotrgovinskih preduzeća (uključujući turizam i ugostiteljstvo), 4 banke, 5 ustanova i saveza, 2 komunalna preduzeća i samo 11 proizvodnih preduzeća. A može da se pretpostavi da bi kulturna misija pozorišta bila najpoželjnija upravo u komunalnim i proizvodnim preduzećima, gde je i kvalifikaciona struktura najniža, a gde su i lični dohoci najmanji. Ali — upravo u tome i jeste stvar. Po pravilu, članarinu Pozorišne komune (20.000 ili 50.000 novih dinara godišnje) trebalo bi uplatiti iz fonda zajedničke potrošnje. A na ta plaćanja još treba da se uplati i određeni doprinos. Zakoni koji sada postoje upravo su smetnja da se u Pozorišnu komunu — i slične asocijacije, koje će se sigurno stvarati — učlane oni kojima je to najpotrebnije. Kod nas je situacija takva da, na primer, reklamiranje proizvoda inostranih proizvođača (u kome najčešće sa 50% učestvuje neposredno inostrana firma) opterećuje materijalne troškove preduzeća, znači, beneficirano je od strane zakonodavca, dok je potrošnja za kulturu radnika još posebno oporezovana određenim doprinosom. Nije neophodno samo zakonski osloboditi davanje za kulturu, odnosno članarinu u asocijacijama kao što je Pozorišna komuna, od svih ostalih doprinosa, nego bi u novoj poreskoj

politici, koja se priprema, valjalo posebno anirirati radne kolektive da ulažu u kulturu, u krajnjoj liniji verovatno najpogodnije čak i na taj način, da se za ulaganja u kulturu smanje osnovice na koje se plaćaju doprinosi. Samo takvim merama uspećemo da olakšamo pristup kulturi onima, kojima je to ne samo najpotrebnije, nego koji su čak i neposredno najzaslužniji, jer su pravi tvorci onog viška, koji se preko fondova ili drugačije preliva u kulturu (a koji se od njih de fakto otuđuje, ako se to događa mimo njihovog znanja i želje).

Možda je za temperament pod našim podnebljem u prošlosti bilo karakteristično da smo se lako »zagrevali« za poneku novu stvar, ali da je često nedostajalo istrajnosti da se strpljivo sve dovede do kraja. Nelogično je od Pozorišne komune očekivati senzacionalan uspeh već u prvom trenutku. Bilo bi potrebno da svi faktori pruže pomoć ideji da se pronađu zaista nova praktična rešenja u okviru samoupravnog društva, na polju njegove socijalističke kulture, na relaciji između umetnosti i publike.

